

Elżbieta Bilśka-Wodecka

CZŁOWIEK RELIGIJNY
I ZWIĄZKI WYZNANIOWE
W PRZESTRZENI MIASTA
W XX I NA POCZĄTKU XXI WIEKU

ELŻBIETA BILSKA-WODECKA

*CZŁOWIEK RELIGIJNY I ZWIĄZKI
WYZNANIOWE W PRZESTRZENI MIASTA
W XX I NA POCZĄTKU XXI WIEKU*

INSTYTUT GEOGRAFII I GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego
KRAKÓW 2012

ss. 304

Problemem badawczym w tak zagadkowo zatytułowanej pracy jest „zróznicowanie wyznaniowe (wybranych) miast położonych w obecnych granicach Polski”. Ze wstępu oraz rozdziału pierwszego dowiadujemy się, jakie są cele pracy, podmiot badań oraz ile i jakie miasta poddano szczegółowym badaniom. Aby skonstruować podstawy metodologiczne pracy, autorka musiała wpięrow zdefiniować dwa fundamentalne pojęcia: „człowiek religijny” i „przestrzeń religijna”.

Po przedstawieniu dyskusji, jaka toczy się od lat nad zakresem pojęciowym *homo religiosus*, E. Bilśka-Wodecka stwierdza, „że człowiek religijny stara się tak zagospodarować przestrzeń i organizować życie codzienne, aby móc żyć zgodnie z wyznawanymi zasadami” (s. 13). Wydaje się, że najważniejszą częścią tego określenia są zasady (religia) wyznawane przez człowieka.

Bardziej precyzyjnie definiuje autorka przestrzeń religijną, którą wyprowadza z przestrzeni geograficznej. Jest to jej zdaniem: „Podprzestrzeń (fragment) przestrzeni geograficznej, w której zachodzą relacje między człowiekiem a *sacrum*”. Tak rozumiana przestrzeń ma cechy przestrzeni społecznej. Winna ona jednak spełniać przynajmniej jeden z dwóch warunków. Musi na tym obszarze przebywać na stałe ludność związana z jakimkolwiek systemem wierzeń lub muszą tam istnieć obiekty sakralne.

Autorka stawia w swojej pracy dwa cele: poznawczy oraz metodyczny. Cel poznawczy to „określenie czynników kształtujących przestrzeń religijną największych miast Polski w XX i na początku XXI w., ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania w niej człowieka religijnego i związków wyznaniowych” (s. 13). Drugi cel to opracowanie procedury badawczej umożliwiającej analizowanie długookresowych przemian struktury wyznaniowej miast (s. 13).

Szczegółowe studia autorka przeprowadziła w 15 największych obecnie miastach w Polsce (z pewnymi wyjątkami, które wyjaśnia w tekście). Badania prowadziła w trzech okresach czasowych obejmujących lata: 1900–1918, 1918–1944 oraz 1945–2005. W pracy wykorzystana wszystkie dostępne źródła zarówno archiwalne i współczesne. Wykaz źródeł zamieściła na końcu pracy, a tabele na załączonej płycie CD.

Treść pracy podzielona została na dziewięć rozdziałów, z których trzy pierwsze mają charakter metodyczno-teoretyczny, pięć kolejnych to rozdziały analityczne, a w ostatnim, dziewiątym, autorka sformułowała wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

W rozdziale trzecim („Podstawy teoretyczne”) E. Bilśka-Wodecka proponuje m.in. wykorzystanie do badań nad religijnością miast metody funkcjonalnej (funkcja religijna miast) z podziałem na funkcje egzogeniczne, a także koncepcje wolnego rynku reli-

gijnego. Ta druga koncepcja, zdaniem autorki, może być wykorzystana do rozważań nad funkcjonowaniem religii we współczesnym świecie. Znalazł się tu także podrozdział dotyczący czasu świętego i czasu świeckiego, a także ujęcie relacyjne jako sposób na interpretację procesów również w geografii religii.

Rozdział czwarty pracy został zatytułowany „Czynniki polityczne warunkujące sytuację związków wyznaniowych”. Jest on poświęcony omówieniu sytuacji formalnoprawnej i rzeczywistej związków wyznaniowych istniejących na ziemiach polskich w różnych okresach politycznych w XX i na początku XXI w. Autorka m.in. omówiła tu stopień ingerencji państw zaborczych, a potem różnych rządów w państwie polskim w regulację rynku religijnego.

W rozdziale piątym („Przemiany struktury wyznaniowej miast a pluralizm”) m.in. przedstawiła czynniki mające wpływ na przemiany struktury wyznaniowej badanych miast (religijne, polityczne, gospodarcze, demograficzne i społeczne), liczbę i zróżnicowanie związków religijnych w miastach, zależności między narodowością a przynależnością do związku religijnego, w tym również liczbę osób nienależących do związków wyznaniowych w Polsce w 2005 r. Rozdział ten kończy typologia zróżnicowania wyznaniowego miast, która obejmuje trzy typy: zmienno-regresyjny, regresyjny i stabilny.

Kolejny rozdział („Człowiek religijny i związki wyznaniowe w przestrzeni religijnej miasta”) poświęcony został analizie głównych jednostek administracji religijnej, obiektów sakralnych oraz sieci parafii w badanych miastach. Autorka w interesujący sposób przedstawiła cykl związany z budową obiektów sakralnych w miastach polskich. Etapy tego cyklu to: walka o lokalizację, starania o pozwolenie na budowę, trudny okres budowy (lub adaptacji) obiektów, zmiany własnościowe, a także pojawiający się etap wyburzeń.

Specjalny, rozdział (7) został poświęcony wykorzystaniu czasu na czynności religijne. Przeprowadzono w nim m.in. analizę czasu religijnego w kalendarzach, pracy w dni świąteczne oraz omówiono czynniki warunkujące wykorzystanie czasu na czynności religijne. W ostatnim podrozdziale przedstawiono wybrane aspekty życia religijnego, w tym np. rozkład przestrzenny wskaźnika *dominantes* według parafii na przykładzie Krakowa i Łodzi.

Rozdział 8 nosi tytuł bardzo zbliżony do tytułu całej pracy („Człowiek religijny i związki wyznaniowe w czasie i przestrzeni”), czego nie pochwalam. W pierwszej jego części autorka dokonuje podziału przestrzeni religijnej na współczesną (formalną, funkcjonalną i percepcyjną) oraz historyczną (zsekularyzowaną i archaiczną).

Próba podsumowania analiz prowadzonych nad przestrzenią religijną jest przedstawiony na rys. 51

model ewolucji tej przestrzeni. Przy konstrukcji tego modelu E. Bilska-Wodecka wykorzystwała znaną w literaturze koncepcję cyklu życia obszaru turystycznego R.W. Butlera. W modelu przestrzeni religijnej autorka wyróżniła siedem faz (inicjalna, rozwoju, ekspansji, stagnacji, odrodzenia, zaniku i utajnienia), a następnie prześledziła przebieg tych faz w każdym z 15 badanych miast.

W rozdziale zatytułowanym „Wnioski” autorka podsumowała swoje badania i odniosła się do postawionych na początku pracy celów. Stwierdziła m.in., że kreatorem, a jednocześnie sprawcą wszelkich zmian przestrzeni religijnej jest człowiek religijny reprezentowany przez związki wyznaniowe. Autorka podkreśla wyraźny wpływ czynników politycznych na funkcjonowanie związków wyznaniowych, który wykażała w pracy analizując badane zjawisko w kilku przekrojach czasowych. Uogólnieniem zmian zachodzących w przestrzeni religijnej jest model przemian.

Kończąc pracę autorka zadała pytanie: „jaki będzie kierunek przemian przestrzeni religijnej miast polskich?”. Nie mogąc udzielić jednoznacznej odpowiedzi, E. Bilska-Wodecka wymienia trzy, jej zdaniem, możliwe scenariusze: postępująca sekularyzacja, model przemian zachodzących w Stanach Zjednoczonych, lub trzeci – trudny dziś jeszcze do przewidzenia i zdefiniowania.

Autorka bardzo starannie zestawiała zgromadzoną bibliografię, na którą składają się: źródła archiwalne (rękopiśmienne), źródła drukowane, źródła internetowe i bazy danych, opracowania autorskie. Na końcu pracy zamieszczono streszczenie w języku angielskim.

Recenzowana książka autorstwa Elżbiety Bilskiej-Wodeckiej jest przykładem monografii geograficznej z pogranicza geografii religii, geografii miast, geografii społecznej i geografii ludności. Pod tym względem jest dziełem wyjątkowym i bardzo pouczającym. Na wysoką ocenę zasługują warstwa faktograficzno-poznawcza oraz metodyczna pracy. Jest to moim zdaniem pierwsze w Polsce opracowanie, w którym autor podjął trud wszechstronnej analizy mieszkańca miasta – człowieka religijnego w miejskiej przestrzeni religijnej. Próba ta przyniosła bardzo ciekawe wyniki zarówno poznawcze, jak i metodyczne. Interesujące jest duże podobieństwo niektórych ujęć modelowych w geografii religii i geografii turystyki. Może to świadczyć o uniwersalności tych koncepcji na gruncie badań różnych podprzestrzeni przestrzeni geograficznej (np. cykl życia obszaru).

Stanisław Liszewski

Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu